

KIEFER'İN ESERLERİNDE YÜZEYSEL DENEYSELLİĞİN SOSYOLOJİK BAĞLAMI

Sıla GÜVEN¹

Özet

Modern Sanatın sanatçıları, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni bir sürece girmiş ve tuval yüzeyinde malzeme kullanımını, farklı kültürlerle olan ilgilerini öne çıkararak araştırmışlardır. Sanatçıların, savaşın soğuk ve stres dolu ruh halini ifade eden, kasvetli, ağır dokulu resimler üretmek üzere kaba malzemeler kullanmaya yöneldiği bu dönemde, Kiefer dönemin atmosferini, içeriğini sanat yoluyla gerçekleştirdiği özgün arayışları ve çalışmaları üzerinden çarpıcı bir biçimde yansıtmaktadır. Günümüzün sanatçılarından Alman asıllı ressam ve heykeltıraş Anselm Kiefer modern sanatın yaşayan en önemli sanatçılarından sayılmaktadır. Anselm Kiefer'in eserlerini sosyolojik ve deneysel bağlamda, incelemek, içinde bulunduğu dönemi kavramak ve keşfetmek açısından önemli olduğu kadar günümüz sanatının anlaşılması açısından da önemli bir yer tutmaktadır. Sanatçının, malzeme kullanımında ve seçiminde, kültürünün tarihini incelemek ve gelecek nesillere sanatın perspektifinden aktarmak kaygısıyla hareket ettiği ifade edilebilir. Kiefer, tarih ve politikayla kişisel bir bağ kurarak kendi sanatını oluşturmuştur. Kiefer, seyircilerin görmek kadar dokunmaya ve bu yolla hissetmeye duyduğu ihtiyacı yansıtmakla da öne çıkmaktadır. Sanatçı, eserlerinde izleyicinin gözünü, gezmesini istediği alanlara yönlendirir. Örneğin, farklı malzeme deneyleri üzerinden soykırıma yönelik bir dikkat oluşturur ve bu kavramı beklenmedik bir şekilde tartışmaya açar. Sanatçı, mekân içinde kendi gerçekçiliğinin tasviriyle modern sanat uygulamalarının karmaşasını ortaya koyarken, ülkesinin tarihine de soyut bir gerçeklik kazandırır.

Bu çalışmada amaç; Kiefer'in sanatını Alman tarihi, mitoloji, özellikle soykırımla ilişkilendirmesini ve kullanım yöntemlerini araştırmaktır. Dolayısıyla bu yazı, Anselm Kiefer'in devlet politikaları eleştirisini ele aldığı gibi sanatçının kendi kültürüne yeni bir kimlik bulmak amacıyla doğadan temin ettiği malzemelerle oluşturduğu yüzey tekniği üzerine de yoğunlaşmaktadır. Sanatçının kültürler arasındaki zenginlikleri doku farklılıklarıyla vurgulamasının, yirmi birinci yüzyılın estetiğine sağladığı önemli katkılardan biri olduğu dile getirilebilir. Kiefer'in resimlerinde yüzeysel deneyselliğin veya maddeciliğin derin etkisinin dışında, ideolojik, spiritüel ve psikolojik araştırmalardan oluşan katmanlar da göze çarpan unsurların başında gelir. Diğer yandan, eserlerinde kullandığı, doğal elementlerden oluşan toprak, kül, toz, bitki gibi malzemeler aracılığıyla tarihin anısını karşımıza çıkarır. Bu noktada, makalede, sanatçının çalışmalarındaki tarihsel temaların malzeme kullanımı açısından karşılaştırılması yoluyla, tasarlanma tekniği de ele alınmaktadır. Kiefer eserlerindeki yüzey yapısını akrilik, yağlıboya ve doğal elementler kullanarak elde eder. Sanatçı bu tutumuyla, kendisi ve malzeme arasında bir ilişki kurmuş olur. Malzemeler yüzey üzerindeki süperpozisyon ve deneysel davranış biçimini ortaya koymaktadır.

Özetle, photoshop programından yararlanılarak elde edilen görsellerin, sanatçının resimsel tekniğinin aşamalarını incelemek için kullanıldığı bu makalede, sanatçının resimleri tarihsel zaman içeriğinden hareketle, eser, malzeme, teknik ve hikâyesiyle bir bağ kurularak incelenmektedir. Kiefer eserleriyle, Alman tarihini toplumsal açıdan bilinçlendirme kaygısıyla, sorgulayarak ve bellekleri uyararak ortaya koymuştur. Sanatçının çalışmaları, Nazizm'in tabusal yanının hala söz konusu olduğu bir toplumda, Almanya'nın geçmişiyle yüzleşirken; sanatın geleceği görmesi için geçmişiyle ilişki kurması

¹ guvensila@gmail.com

gerektiğini de gösterir. Bu bağlamda Kiefer, modern sanatın günümüzdeki sosyolojik simgelerinden biri olabilmeyi başarmış bir sanatçıdır.

Anahtar Kelimeler: Yüzey, materyalistlik, doğa, sanat, konsept, deneyselcilik

THE SOCIOLOGICAL CONTEXT OF SURFACE MATERIALITY IN KIEFER'S

Abstract

After II World War, artists are entered new period; they put forward their interests from traditional to different cultures as an experimentation of use the material on canvas surface. The productions of Anselm Kiefer's artworks make us understand today's art in context of sociology and experimentation. The aim of the artist is analyzing the history of his own culture with chosen materials and transfer to next generations via art. The concept of empiricism in Kiefer's works has a relation to politics and the history. The study reflects the need of the viewer's such as seeing and touching. He is guiding our eyes to selected areas in his artworks. Generally, his technics with different materials related to the Holocaust. Artist is bringing to his culture an abstract reality. His description of reality shows complexity of the Modern Art's practices. Therefore, his works are valuable to understand the modern art.

This article is looking deeply, Anselm Kiefer's criticism to state's politics and his own culture with using natural elements to give a new identity in his artworks. The difference between textures presents cultural diversities and contribution in the aesthetic of the twenty-first centuries. Anselm Kiefer expended his works into ideological, spiritual, and psychological researches. The aim is investigating Kiefer's arts in relation to the German History mythology, especially holocaust and his technique. As a result, in his artworks we meet materials such as soil, ash, dust and plant like the memory of history. This paper is demonstrating his historical theme's choices, comparison between materials and his working methods.

His artwork surface's made by acrylic, oil color and natural elements. This act creates a communication between artist and art, which made it. He uses materials with superposition and experimental techniques as an attitude. Article is creating a bond on his works from history timeline to his materials and technics. He tries to create socially a consciousness, investigation and memorable with his practice. In this writing the use of images with help from photoshop program is used to show his painting methods. The artist is most known for his subject matter dealing with German history and myth, particularly as it relates to the Holocaust. These works forced his contemporaries to deal with Germany's past in an era when acknowledgment of Nazism was taboo.

Keywords: art, nature, paintings, surface, concept, experimentlism

Anselm Kiefer Resmi

İkinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkan travma ile birlikte yüzeysel deneyselciliğin anlam kazandığı dile getirilebilir. Bu evrede, maddecilik, modern insanın ve sanatın sembolü haline gelir. Sanatçılar, yeni bir dünya kurmak üzere soyut dışavurumculuğu ve tuval malzeme ilişkisinin etkileşimini ortaya çıkarırlar. Böylece malzeme kullanımı kültürel anlam kombinasyonlarına açık bir konuma yerleşir. Bu noktada, Anselm Kiefer'in deneysel yüzeyi farklı enstalasyonlarla estetiğin merkezine alması,

Modern Sanat içinde önemli bir yer tutmasını sağlar. Resimlerinde fiziksel ilerlemeyi, kullanacağı malzeme yüzeyine taşıyan Kiefer, Almanya'nın tarihi ve mitolojisiyle derinden ilgilenir. Eserlerinde tarihsel süreci ya da mitolojik hikâyeyi empatiyle ortaya koyar. Destansı manzaralar tasarlarken ayrıca cesurca seçtiği politik konularla ilgilenmiştir. Eserlerini karakterize eden unsurlardan biri, iyi ve kötünün temsilinin belirgin bir biçimde öne çıkmasıdır. Karl Ruhrberg, Klaus Honnef, Manfred Schneckengerber, Christiane Fricke gibi araştırmacılar için Kiefer'in işleri, merhamet ve pişmanlık ya da hikâyenin gücü üzerinedir. Sanatında Yahudilerin kültürel kimliklerini ve Alman tarihini analiz eden Kiefer Almanların tarihi geride bırakıp yeni bir hikâyeye başladığını *20.yy Sanatı* adlı kitabında vurgular. Ona göre sadece geçmiş gözlemlenerek gelecek görülebilir.

Onun için tarih, Immendirff' a gönderme yapanlara göre çok farklı bir görünüm kazanır, mitolojiye dayanır, uzak zaman ve mekândan yayılarak türemiş bir gerçekliği temel alır ve onun mantıksız çağrışımlarına dikkat çeker. Kiefer, görgü tanığı olmaz ya da belgelemez, ama kötülükten ve mantıksızlıktan etkilenerek denemeler yapar, kaynaklarını dahil ederek, kendi sorgulamasından geçirecek empatiyi büyük bir anahtar rol olarak kullanır (Ruhrberg et al., 2005, s.372).

Hal Foster, Rosalind Krauss, Yve-Alain Bois, Benjamin H.d. Bichlon, David Joselit tarafından yazılan *1900'den Beri Sanat* adlı kitap da Kiefer ve dönemin Almanya'sından bahsedilir. Kiefer'in stratejilerinin baskıcı bir 'homoepatik' yaklaşımla görülmesi gerektiğini önerir. O, Kiefer'in projelerinin 30'lu yılların mirasıyla yüzleştiğini ve 40'ların Almanya tarihiyle, neredeyse fobik kısıtlamayla, baskıcı malzemeyle parçalamaya çalışmakla eleştirir. Bu durum Almanya'nın savaş sonrasını ortamını belirlemektedir. On dokuzuncu ve erken yirminci yüzyılda, Nazi ideolojisini hafızalardan silmek için Alman halkının kültürlerinin erişimini engellemiş ve tarihsel deneyimlerini üzerine düşüncelerini özgürce ifade etmelerini hükümet tarafından bloklanmıştır (Foster et al. 2004, s.659).

Anselm Kiefer'in Tekniği

“Almanlar (geçmiş) unutmak ve yeni şeylere başlamak istiyorlar, ama sadece geçmişin içine giderek geleceğe gidebilirsin” (Kiefer ve Needham, 2011).

Fotoğraf:1 Lilith, Anselm Kiefer, 1987 – 89, Tuval üzerine yağlı boya, kül ve bakır tel, 3,815 x 5,612 x 50 cm, Tate Modern, Liverpool, İngiltere.

(Kiefer, A. (2003). Lilith. 1987-89. October, 01, 2016 from
<<http://www.tate.org.uk/art/artworks/kiefer-lilith-t05742>> [Accessed June 2008]).

Mitolojiye göre, yeni kullanılmayan bir maden damarında ya da madende tanrının veya bir kutsal ruhun, bazen bir perinin müdahalesi keşfedilir. Lilith, Kızıl Peri, el değmemiş zenginlik kaynaklarında gösterilir, başlangıç aşaması belirsizliğin rahmidir (Mary Wells, 1998, s.360).

Bu görsel (Fotoğraf 1), Tate'in koleksiyon internet sitesine göre; Kiefer'in Brezilya'da bulunan Sao Paulo'yu ziyaretinden esinlenerek kentsel yayılmayı ele almasıdır. Karışık bakır tel, iletişimin kesilmesini sembolize etmektedir. Kiefer toz kullanarak ve tuvalde bazı yerleri yakarak şehrin, geleceğinin bulanıklığı içindeki köreliliğini gösterir. İbrani mitolojisine göre, Lilith Adem'in çekici ve şeytani bir ruha sahip olan ilk karısıdır. Eserde (Fotoğraf:1) Bertram Müller'le yaptığı röportaja göre Lilith'i Kiefer yıkımla özdeşleştirir. Ona göre Lilith yıkılmış kalıntılar içinde yaşar. Sanatçı, Sao Paulo şehrinin kendisi için ne anlama geldiğini sorgular. Şehir küller içinde dairesel biçimde dönmektedir (Kiefer ve Müller, 2011).

Kiefer hislerinden yararlanır. Resimleri doku ve emülsiyon, yağlıboya, akrilik, epoksi, cila, saman ve kum gibi malzeme kombinasyonlarından meydana gelir. Likit polimer emülsiyonu ve toprak kullanır. Birçok eseri coğrafi dokular içerir. Resimlerinde belirsiz katmanlarla süper pozisyon tekniğiyle ilerler. Genellikle, eserleri aynı Medya'yla farklı seviyelerden oluşur. Kiefer'in çok yönlü düşünce biçimi, resimlerinde kullandığı her aracın sahip olduğundan farklı yöntemlere ihtiyaç duymasını keşfetmesiyle de ilişkilidir.

Fotoğraf: 2 Demir Yol, Anselm Kiefer, 1986, yağlı boya, akrilik, and tuval üzerine emülsiyon, dallar ve demir, 220 x 380 x 27.9 cm, Anthony D'Offay Galerisi, Londra) (Biro, 2003, Fot.5).

(<http://www.christies.com/lotfinder/Lot/anselm-kiefer-b-1945-eisen-steig-5621943-details.aspx>)

'Demir Yol' (Fotoğraf 2) karanlık bir manzarayı anlatır. Kompozisyon tek kaçışlı ve görme noktası yukarıdadır. Resimde tren rayları ikiye ayrılır ve gökyüzü düzensiz altın yapraklarla betimlenir. Resmin üçüncü katmanı ise, dökme demirden tırmanın ayakkabı izleriyle tasarlanır ve bu ayak izleri yağlı boya, akrilik ve emülsiyon kullanılarak yüzeyle birleştirilir. Bu ayak izleri tamircinin telefon ve elektrik direklerinden iniş ve çıkışına benzer. Ayakkabılar, zeytin dalları ve taş levhalarla süslenmiştir. Burada Demir Yol, ölüme doğru giden anonim yolculuk vurgusu üzerinden soykırımı sembolize eder. Klasik perspektif kurallarına uyan resmin başlangıç noktası, Van Gogh'un resimlerinde olduğu gibi modern perspektifin geleneksel perspektife uyarlanmasına şahitlik eder. "(...) Belki eser sadece yıkıldığında biter, değil mi? Kaç insanın eserlerimin duvardan yere düştüğünde bana fotoğrafını gönderdiğine inanamazsınız! Her zaman eserlerimin yere düşmesinden korkarlar, bu objeler oralardan düşerler.... Benim resimlerimden birine sahip olmak kolay değildir." (Kiefer, Royal Academy, 2014)

Yüzeysel Deneycilikte Aynı Materyallerle Farklı Yöntemler

"Bitmiş zor bir kelimedir. Bazen bir işin bitmiş olduğunu düşünür ve beş yılın ardından tekrar başlarım" (Kiefer ve Derwent, 2009).

Fotoğraf: 3 Dünyanın Yaşı, Anselm Kiefer, 2014, Karışık teknik ile enstalasyon, Royal Academy, Londra, İngiltere.

Açıktır ki sanatçı, eserlerinde tarihsel bir içeriğe sahip bir anlatımı yıkım ve deneysellik üzerinden vurgulamıştır. Bu davranışı eserlerine bilimsel bir yaklaşım getirir. Primitifliğine rağmen resimleri olabildiğince realistiktir. Malzeme ve konsept ilişkisinin yorumlanmasında materyalist teknik majör rol oynar.

Anselm Kiefer'in Dünya'nın Yaşı (Fotoğraf 3) eseri incelendiğinde, 'Jeolojik Felaket'e gönderme yaptığı görülür. Kiefer çalışmalarını sürekli bir dönüşüm içinde olan bir eylem olarak değerlendirir. Bu çalışma ise iklim değişikliğine değinmektedir. Eserde paslanmış, yıpranmış, eskimiş ve yayılmış bir hangar gibi duran malzemeler kullanmıştır. Malzemelere değişik silahlarla şiddet uygular. Malzemedeki bu şiddet izleri insanların eserin etrafında tedirginlikle dönmesine sebep olur. 2014 yılında Royal Akademi'de sergilenen bu eser, sergiye eylem ve bir dönüşüm getirmesiyle öne çıkar (Times Higher Education dergisi, Kathleen Soriano, Christian Weikop ve Richard Davey'in Kiefer'le söyleşi, 2014).

Şema: 1 Dünya'nın Yaşı adlı resmin Photoshop ile resmin kompozisyon incelemesi

Galeriye göre planlanan (Şema1) enstalasyonda, tuval üzerine kullanılan malzemeler, bir çeşit yağ karışımı, emülsiyon boyası, akrilik, kil, kül, toprak, kurumuş ayçiçeğinden oluşmaktadır. Piramit bir kompozisyon halinde kurulu eserin etrafında paslanmış ve yıpranmış demirler, yuvarlaklar çizerek dinamik bir eser sunmaktadır. Hem aşağı ve yukarıya işaret ederken; insanların etrafında üç yüz altmış derece dönmelerini sağlar.

Fotoğraf: 4 Karfunkelfee, Anselm Kiefer, 2009, Tuval üzerine altın boya, pelerin, akrilik, yağlıboya, emülsiyon, çalı, toprak ve cila, çelik ve cam çerçeve, 382 x 576 x 35 cm, White Cube, Londra, İngiltere. (Kiefer, A. (2009) *Karfunkelfee* 2009. (Online Image). October, 01, 2016 from

<http://whitecube.com/exhibitions/anselm_kiefer_karfunkelfee_and_the_fertile_crescent_masons_yard_hoxton_square_2009/> [Accessed 16 October – 14 November 2009]

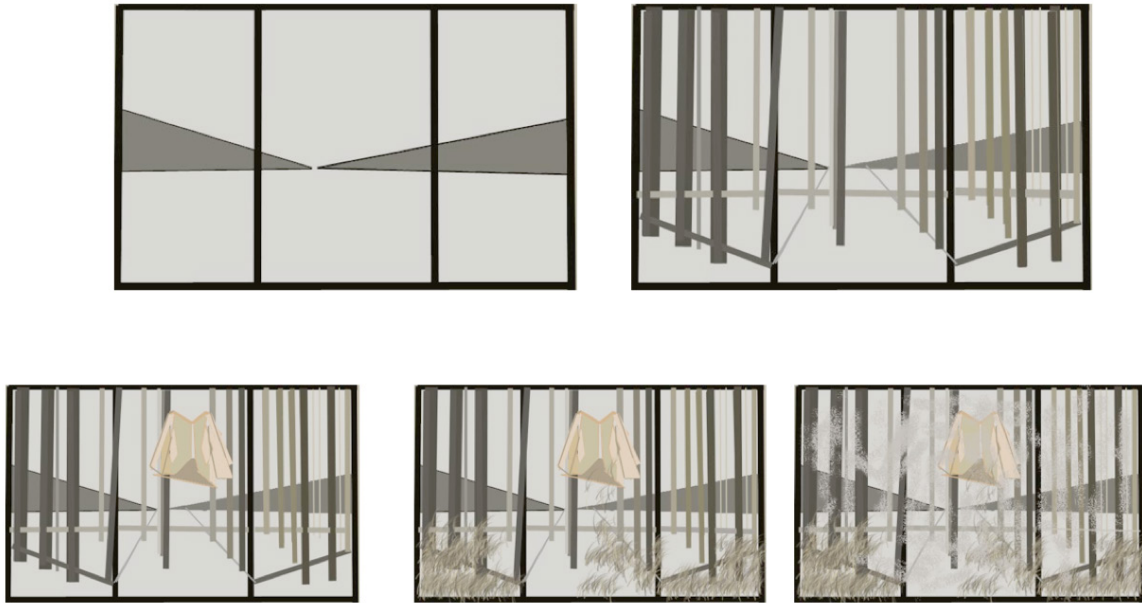
Karfunkelfee (Karfunkel) (Fotoğraf 4), yakut ya da değerli taş anlamına gelir. Aynı zamanda değerli taş isimleri Yahudiler’de yüksek rütbeli rahiplere de verilir. On dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Aaron Karfunkel buna en iyi örnektir. Rahibin Talmud kitabı üzerine tezleri ve Eski Ahit’te Hazreti Süleyman’a yazılan yorumlarının el yazması British Museum’da bulunmaktadır.

Kiefer mitoloji, coğrafya ve simyayı bütünleştirir ve Peri’nin belirsiz varlığına odaklanır. Bu varlığın kendisini günahkâr olarak da gösterir. Ona göre Karfunkel taşının kendisi bir paradokstur. Geceleri kırmızı parlarken gündüzleri gözükmez.

Sanatçı Kalfunkelfee resminde insanlık tarihinin şiddet ve paradokslarını yansıtır. Resim ruhani bir varlık olarak malzemelerle vurgulanır. Kiefer çerçevelenmiş diptik ve triptikten oluşturduğu orman serisini sunar.

Royal Academy of Arts sergi sitesindeki bilgiye göre Karfunkelfee resmini, Alman Romantizm akımından Avusturyalı yazar Ingeborg Bachmann’nın şiirinden esinlenir.

”Altın köprüde üzerinde, ancak onun bilebileceği Peri’nin gizli sözcüğü kazanılabilir. Söylediğim için üzgünüm, son karımızla beraber Bahçemizde eridi” (Simon Schama and an interview with the artist by Tim Marlow, White Cube, 2009).

Şema: 2 Karfunkelfee adlı resmin Photoshop ile resmin kompozisyon incelemesi

Kiefer, Anselm. (2014). The Age of the World. Royal Academy. February, 01, 2016 from
<https://www.royalacademy.org.uk/exhibition/anselm-kiefer>

Bu resimde (Şema: 2) süperpozisyon kurallarının kullanılarak, malzemelerle üst üste kompozisyon denemelerinin altı aşamada yapıldığını görmekteyiz. Arka planda ilk kompozisyon elemanlarının dağlar olduğunu görebiliriz. Yer düzlemi resmin üçte ikisini kaplarken; önden arkaya doğru daralan ağaçlarla bizi resmin ortasına çeker. Ardından ağaçlar ve rahip kıyafeti gelir. Rahip kıyafeti ise Vatikan

terzileri tarafından tasarlanır. En üst katmanda ot ve toprak ile düzenlenmiş bir hava perspektifi hâkimdir.

Sanatçıya göre, giysi, kitap, doğal elementler, çuval bezi, demir, kâğıt üzerine pastel tonlarından oluşan dokulu malzemeler, onun sanatının geleneksel malzemelerindedir. Tuvall üzerine tasarlanan işlerinde genelde akrilik boya hâkimdir.

Sonuç

Yüzeysel materyalizm bir teknik olduğu kadar, anlamsal bağlamda savaş travmasını belleklerden çağırarak yeni bir anlatım biçimidir. Sonuç olarak bu, Modern Sanatta entelektüel bir kopuşu ortaya koymaktadır. Denilebilir ki, yüzeysel materyalizm, savaşın yarattığı değerlerin yıkımına karşı bir harekettir. Yüzeysel doku ve işlenmemiş malzemelerden oluşan eserler, Moderniz mi karakterize eden önemli unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Kiefer'in malzemeyle ilişkisi, tarihsel boyutuyla ve elementin kimyasıyla bir bütün halindedir. Bu yaklaşım, resim yapma sürecinin majör rolünü, sanatçı ve resim arasındaki iletişimi haline getirmektedir. Kül, toprak, dal, giysi gibi malzemelerle yapılan deneyler hayatın kendi deneyimleri olarak öne çıkar. Resimleri pozitif ve negatif, yansıtma ve depresyon, özgürlük ve kontrol, form ve duygu arasında yer alır. Seyircide resimler farklı bakış açıları sunarken, dokunma hissi uyandırır.

Sürecin sonunda, boyayla yapılan deneyler soyut imgelere bürünür. Kiefer beyaz tuvalleriyle çalışırken, kendisiyle de bir yüzleşme halindedir. Çalışmaları kazaların ve dikkatsizce yapılmış hareketlerin izlerini taşır. Artistik yaratma ve doğanın özgürlüğünü koruma eğilimi vardır.

Kiefer'in bir ifade biçimi olarak da benimsediği postmodernist duruşu, dünya görüşünü ortaya koyar. Sanatçı, geleneksel sanat eğitime daha yakın olmasına rağmen, resimlerinde moderniz mi farklı yollarla anlatım biçimleriyle ve arayışlarla sunmasıyla farklılaşmaktadır. Eserleri, simülasyon deneyleri gibi ve çoğu zaman fotoğrafları kitaplara ve resimlere dönüştürdüğü deneysel bir ortamın ürünleridir. Bu aynı zamanda, kişisel üretim yollarının sanatın içinde bir değer kazanmasının somutlaşmış halidir de. Onun simülasyon egzersizleri ve bu yolla ortaya koyduğu aşırı gerçekçi eserleri, modern sanata bakışla ilgili yenilikçi sorular sorulmasına aracılık ederken, bir yandan da sanat tarihçileri olarak, eserlerin tarihsel anlamları kadar sanatçı ve malzeme ilişkisini incelemenin önemini de bir kez daha belletmiş olmaktadır.

Kaynakça Listesi

Biro, M. (2003). *Representation and Event: Anselm Kiefer, Joseph Beuys, and the Memory of the Holocaust*, *The Yale Journal of Criticism*, Volume 16, The John Hopkins University Press, Canada. 113-140 Retrieved September, 2016 from.

https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/yale_journal_of_criticism/v016/16.1biro.html

Derwent, C. (2009). Anselm Kiefer. *The Independent wants to know if I am a Nazi!*. The Independent.

Foster, H. & Kraus, B. & Yves-Alain & H.D. Buchloh, B. & Joselit, D. (2016). *Art since 1900*, London: Thames & Hudson.

Lauterwein, A. (2007). *Myth, Mourning and Memory, Volume III, Nietzsche Circle*. New York. 52-100. Retrieved September, 2016 from

http://contramundum.net/Hyperion/Documents/Kiefer_Celan_Hyp_Jun_08.pdf

Lynthon, N. (1992). Post-Izmler, Neo- Izmler ve Sanat, *The History of Modern Art*, 3. Basım, s. 346, 347, 348, 351, 354, 375. London: Phaidon Press.

Mattoon, Mary Ann & Barron, Marry Wells. (1998). *Destruction and Creation: Personal and Cultural Transformation*. Switzerland: Daimon Publishing.

Muller, B. (2011). ‘Menschen noch nicht reif für Atomenergie: Künstler Anselm Kiefer im Interview’, *Rheinische Post*. <http://www.rp-online.de/kultur/kunst/menschen-noch-nicht-reif-fuer-atomenergie-aid-1.2285505>.

Needham, A. (2011). Anselm Kiefer. *Art is difficult, it is not entertainment*, The Guardian.

O’Mahony, M. (2006). *Art of World*. London: Flame Tree Publishing.

Ruhrberg, K. & Schnekenburger, M. (2005). Anselm Kiefer, I.Walther, *The Art of 20th century*, 3. Basım, s.366, 372, 373, 374, 375, 376. Hindistan: Tashen.

Schama, S. ve Marlow, T. (2009). *Karfunkelfee and The Fertile Crescent*, White Cube, London.

Soriano, K. & Weikop, C., & Davey, R., (September-14 December 2014). Times Higher Education, Royal Academy of Arts, London.

<https://www.timeshighereducation.com/features/culture/anselm-kiefer-at-the-royal-academy-cataclysmic-transformational-stupendous/2016079.article#survey-answer>

Görseller

Kiefer, Anselm. (2003). Lilith. 1987-89. October, 01, 2016 from

<http://www.tate.org.uk/art/artworks/kiefer-lilith-t05742> [Accessed June 2008]

Biro, Mathew. (2003). Iron Path. Representation and Event: Anselm Kiefer, Joseph Beuys, and the Memory of the Holocaust, *The Yale Journal of Criticism*, Volume 16, The John Hopkins University Press, Canada. October, 01, 2016, s. 133

<http://sites.lsa.umich.edu/mbiro/wp-content/uploads/sites/376/2016/03/Biro-Representation-and-Event-YJC-2003.pdf>

Kiefer, A. (2009). Karfunkelfee, (Online Image).

http://whitecube.com/exhibitions/anselm_kiefer_karfunkelfee_and_the_fertile_crescent_masons_yard_hoxton_square_2009/ [Accessed 16 October – 14 November 2009].

Ruhrberg, Karl. (2005). Grey relief in Four Parts. *The Art of the 20th Century*. Tashen, Köln.

Kiefer, Anselm. (2014). *The Age of the World*. Royal Academy. February, 01, 2016 from

<https://www.royalacademy.org.uk/exhibition/anselm-kiefer>